

JAVNO MNENJE IN VREDNOTE ENAKOSTI SPOLOV ALI O RAHLJANJU MOŠKE DOMINACIJE V POLITIKI**

Povzetek. V pričujočem besedilu, ki povzema rezultate raziskovanja v zadnjih dveh desetletjih, preverjamo, kako so se opredeljevanja o enakosti spolov v raziskavah javnega mnenja »preslikala« v razmerja spolov v politiki. Za ta namen smo izluščili nekaj (za predmet preučevanja) povednih vprašanj in analizirali spreminjanje preferenc respondentov in respondentk v času prehajanja med dvema družbenima ureditvama. Ugotovili smo, da se je v 90. letih, to je v času, ko smo imeli v politiki izredno nizke deleže žensk, močno znižal tudi delež tistih, ki so enakost spolov ocenjevali zelo pozitivno (v primerjavi s socialističnim obdobjem), zvišal pa se je delež tistih, ki so bili do te vrednote neodločeni (tako med moškimi kot med ženskami). Moški so bili hkrati ocenjeni kot boljši politični voditelji. Delež takšnih stališč je v naslednjem raziskovanem obdobju konstantno padal in se leta 2011 skoraj prepolovil, kar morda nakazuje pozitivne premike tudi na tem področju in napoveduje možen premik k rahljanju moške dominacije v politiki.

Ključni pojmi: enakost spolov, politika, javno mnenje, politična kultura, vrednote, Slovenija

Uvod

V zadnjem času v Evropski uniji (EU) skoraj ni zaslediti dokumenta, ki ne bi omenjal enakosti spolov. Enakost žensk in moških je tudi ena deklariranih temeljnih vrednot (EU). Deklarativna zavezanost enakosti sicer sega v leto 1957, ko je načelo enakega plačila za enako delo postalo del Rimske pogodbe. Čeprav še vedno obstajajo razlike, je EU na tem področju v zadnjih desetletjih naredila pomemben napredek. Svoj delež so k temu prispevali tudi sprejete politike in zakonodaja v zvezi z enakim obravnavanjem moških in žensk, uveljavljanje strategije »gender mainstreaming« (integracije načela enakosti spolov v vse politike in na vseh ravneh) ter posebni ukrepi za izboljšanje položaja deprivilegiranege spola (žensk), ki

* Milica Antič Gaber, redna profesorica na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

so bili večinoma sprejeti zaradi pritiskov »od spodaj« – s pobudami različnih nevladnih ženskih in feminističnih organizacij ter skupin na nacionalni in tudi mednarodni ravni. Napredki, stagnacija in nazadovanje so vsako leto predstavljeni tudi v poročilu Evropske komisije o enakosti spolov.

K učinkovitemu spremljanju dogajanja na področju enakosti spolov gotovo prispevajo tudi različni indeksi tako v svetovnem kot v evropskem merilu. Če ostanemo na evropskih tleh, ne moremo mimo indeksa enakosti spolov,¹ ki ga je leta 2013 objavil Evropski inštitut za enakost spolov (EIGE). Na podlagi kompleksne metodologije je indeks na šestih glavnih področjih (delo, denar, čas, znanje, moč in zdravje) in dveh spremljevalnih (nasilje in interseksijske neenakosti) pokazal, da se, kar zadeva doseganje enakosti žensk in moških, v Evropski uniji nahajamo na pol poti, saj smo v povprečju dosegli 54 točk (1 je stanje popolne neenakosti, 100 pa stanje popolne enakosti). Najbolj smo se v povprečju približali enakosti na področju zdravja (90,1) najmanj pa na področju moči (38,0). Slovenija se je na obeh področjih uvrstila pod povprečje EU. V celoti je sicer dosegla 56 točk, predvsem na področjih, ki jih pokrivajo indeksi, kot so denar, zdravje in čas, vendar je bil na področju moči njen rezultat še za dve točki nižji (36,0) od povprečja EU in tu močno zaostaja za državami, ki so nam za zgled (Švedska, Finska, ki na tem področju dosegata rezultat okrog 70). Čeprav takšni indeksi ne razkrivajo kompleksnosti neenakosti spolov in subtilnih praks reprodukcije neenakosti na posameznih področjih in v vseh njenih segmentih, pa so vendarle lahko zelo zgovoren instrument prikazovanja stanja neenakosti spolov in počasnega spreminjanja ali celo občasnega nazadovanja na posameznih področjih. So hkrati tudi sredstvo pritiska na nacionalne vlade, da aktivneje posežejo po nekaterih ukrepih, ki bi lahko pospešili premike v pozitivno smer.

Indeks enakosti spolov pokaže, da moč v Evropi in še bolj v Sloveniji še vedno ostaja v rokah enega spola, kar se sklada s svetovnim spolnim redom (Connell, 2009), v katerem je jasno, da so mesta odločanja (še posebno v ekonomiji in politiki) prevladujoče rezervirana za moške. Domena moči namreč meri razlike v zastopanosti moških in žensk v politiki in na gospodarskem področju, saj na enakost spolov močno vplivata prav neuravnotežena prisotnost in neenak dostop žensk do mest odločanja. Ženske so namreč v primerjavi z moškimi na teh dveh področjih močno podprezentirane. Deleži žensk v polju politike so nizki na vseh ravneh političnega odločanja, od lokalne in regionalne, prek nacionalne pa vse do najvišjih ravni. Podobno je na področju ekonomije, kjer je žensk izrazito malo v članstvih uprav velikih družb, ki kotirajo na borzi, ter prav tako v članstvih uprav centralnih bank, in to v večini držav članic.

¹ Gl. <http://eige.europa.eu/sites/default/files/Gender-Equality-Index-Report.pdf>.

Na področju političnega odločanja smo torej tako v EU kot v Sloveniji še najdlje od enakosti. Čeprav sta obe področji – gospodarstvo in politika – pomembni, se v nadaljevanju ukvarjamo samo z vprašanjem enakosti spolov v polju politike. Preučevanja razlogov za to, da v politiki še vedno ne moremo govoriti o enakosti spolov, so doslej v glavnem ubirala naslednje smeri: preučevanje strukturnih dejavnikov (stopnja socialno-ekonomskega razvoja, delež žensk z univerzitetno izobrazbo, delež zaposlenih žensk in še posebej zaposlenih v nekaterih poklicnih skupinah in na vodstvenih pozicijah); preučevanje vpliva političnih institucij (volilni sistemi, strankarski sistemi in posebni ukrepi) in preučevanje širšega kulturnega konteksta, pri čemer je posebna pozornost namenjena vplivu prevladujoče religije, vrednotam in normam (Rule, 1987; Siaroff, 2000; Norris in Inglehart, 2001, 2008). V slovenskem prostoru so bile opravljene raziskave in preučevanja vpliva strukturnih in političnih dejavnikov, katerih rezultati so dokazovali vpliv teh dejavnikov na širjenje možnosti vstopa večjega deleža podprezentiranega spola v politiko. Ti dejavniki so med seboj prepleteni in je težko natančno »izračunati« njihov posamični vpliv. Ob tem je bilo v Sloveniji manj preučevanj in analiz vpliva prevladujočih kulturnih vzorcev odnosa do položaja moških in žensk v zasebnem in javnem življenju na enakost spolov v politiki. Zato se bomo v pričujočem tekstu usmerili prav v prikaz elementov tega področja. Pri tem konceptualno izhajamo iz ugotovitev za to tematiko klasičnega teksta Almonda in Verbe *The Civic Culture* (1989), v katerem sta pri preučevanju politične kulture in demokracije opozorila na pomen preučevanja stališč, vrednot in vedenjskih vzorcev moških in žensk za strukturiranje političnega prostora, ter iz ugotovitve R. Ingleharta (2000), da ima kultura ključno vlogo za demokracijo in da je njeno preživetje odvisno od vrednot in prepričanj »državljanov, državljanek«, in trditve A. Siaroffa (2000), da imajo egalitarnejše družbe oz. družbe, v katerih prevladujejo leve vrednote in tradicije, ter tiste, ki imajo socialistično usmerjene oz. blaginjske sisteme, tudi več žensk v parlamentu kot v drugih sistemih. Naj ob zapisanem kot konceptualno ozadje naši refleksiji dodamo tudi ugotovitev P. Norris in R. Ingleharta (2008) o zmerno močni korelaciji med odnosom do enakosti spolov in dejanskim deležem žensk v spodnjih domovih parlamentov ali, drugače, ugotovitev, da imajo države s prevladujočo egalitarno kulturo običajno tudi več žensk v politiki. V tem besedilu se bomo omejili na eno samo dimenzijo politične kulture, in sicer na enakost spolov (v politiki).

V nadaljevanju si bomo zato zastavili naslednja vprašanja: Kakšen je odnos slovenske javnosti do enakosti spolov nasploh in enakosti spolov v politiki ter kako se je spreminjal v zadnjih desetletjih? Kako so povezane demokracija, politika in enakost spolov? Kakšen je prevladujoč odnos slovenske javnosti do enakosti spolov v politiki oz. koga (moške ali ženske) slovenska javnost ocenjuje kot boljše politične voditelje ter kakšne spremembe

v zadnjih desetletjih beležimo na tem področju? Pri tem bomo še posebno pozorni na razlike po spolu ter na to, kako se Slovenija glede tega umešča v družbi preučevanih držav Evropske unije.

Na zastavljena vprašanja bomo skušali odgovoriti s pomočjo podatkov, ki so dostopni v različnih raziskavah javnega mnenja v Sloveniji, bodisi nacionalnih bodisi mednarodnih (evropskih in svetovnih), v katere je vključena Slovenija. Naše izhodišče pri tem je, da doseganje enakosti spolov v politiki ni odvisno le od vrste dejavnikov političnega sistema na makroravni (pravne norme in zakonodaja, razvitost demokratičnih institucij, strankarski sistemi, volilni sistemi ipd.), strankarskih politik in njihovih ideoloških usmeritev ter posebnih politik in ukrepov, ampak tudi od prevladujočih kulturnih vzorcev, vrednotnih sistemov, norm in običajev, ki sooblikujejo vsakdanja življenja ljudi in njihove možnosti sodelovanja pri odločanju o pomembnih javnih in političnih zadevah. Za potrebe naše analize bomo pregledali, preučili in interpretirali predvsem vrednotne usmeritve v Sloveniji v zvezi z vprašanjem enakosti spolov in navzočnosti žensk v politiki. Bolj fokusirano bomo preučili odgovore iz javnomnenjskih raziskav glede opredeljevanja do enakosti spolov ter primernosti moških in žensk za zasedbo vodstvenih mest v politiki. Poleg tega bomo ugotavljali morebitne premike od 90. let dalje in jih primerjali s premiki v deležih žensk v nacionalni politiki (parlamentu). Pri opredeljevanju državljanek in državljanov nas bodo zanimale zlasti razlike med spoloma.

Enakost spolov (v politiki), teoretski okvir in smeri raziskovanja

Enakost spolov je še vedno sintagma, ki buri duhove. V zvezi s tem konceptom vedno znova potekajo burne razprave o tem, kaj pomeni in kako ga realizirati (Verloo, 2007). Zgodovinski pogled razkrije, da gre za množico različnih feminističnih orientacij pri premišljevanju o tem, kako priti do družbe, v kateri ne bo en spol dominiral in si drugega podrejal. S. Walby (2005) ugotavlja, da so se razvile različne vizije enakosti spolov, o katerih so se izoblikovale različne politične strategije za doseganje tega cilja. Podobno J. Squires (1999/2009) v svoji razpravi o spolu v politični teoriji in politiki pravi, da lahko enakost spolov razumemo kot doseganje enakosti prek enega od možnih pristopov (vključitev, premestitev, obrat), pri čemer vsak izhaja iz enega od načel (enakost, razlika ali transformacija).

Empirična raziskovanja enakosti spolov so se v različnih obdobjih osredotočala na različne vidike oz. dejavnike, ki so bili po presoji raziskovalcev pomembni v določenem obdobju. Med preučevanimi področji, ki vplivajo na uveljavljanje enakosti spolov (tudi v politiki), in preučevanimi dejavniki tako najdemo: ekonomske in strukturne dejavnike, kot so gospodarska razvitost (merjena npr. z BDP), Ginijev koeficient porazdelitve

dohodka, pričakovana starost prebivalstva, izdatki za javno zdravstvo, delež pismenega prebivalstva, delež žensk z univerzitetno izobrazbo, dostopnost kontracepcije, po spolu prirejen indeks človekovega razvoja, indeks razporeditve moči po spolu (Siaroff, 2000; Tremblay, 2007; Inglehart in Welzel, 2005); politične dejavnike, kot so stopnja razvoja demokracije, tip države, tip volilnega sistema, strankarske politike, gibanje deleža žensk na najvišjih mestih odločanja, civilni in protestni aktivizem, levo-desne volilne preference ipd. (Norris, 1996; Matland in Montgomery, 2003; Ballington in Karam, 2005); v zadnjem času pa vse bolj tudi kulture dejavnike, denimo prevladujoče norme in vrednote v kakem okolju, vrsta religije in stopnja religioznosti, prevladujoči tip vrednot – tradicionalne ali sekularne, materialistične ali postmaterialistične vrednote, stopnja liberalizacije spolnosti ipd. (Inglehart in Welzel, 2005; Burns, Scholzmman in Verba, 2001; Antić Gaber in Selišnik, 2012).

V zadnjih dveh desetletjih lahko pri avtoricah in avtorjih, ki preučujejo procese vzpostavljanja enakosti spolov v svetovnem merilu (Inglehart, Welzel, Norris), najdemo tudi raziskave, ki se osredotočajo prav na pomen kulture. Med drugim ugotavljajo močno povezanost med splošno sprejetimi vrednotami v kaki družbi in enakostjo spolov (Norris in Inglehart, 2000, 2001; Inglehart, Norris in Welzel, 2002). Po njihovem mnenju se namreč predstave o ustrezni delitvi dela med spoloma doma in v družini ter pri plačnem delu, pa tudi o njihovih vlogah v politiki oblikujejo pod vplivom prevladujočih kulturnih vrednot, družbenih norm in prepričanj v posamični kulturi (Inglehart in Norris, 2003: 8).

Inglehart in Norris (2003) ugotavljata, da prevlada kulture enakosti spolov ustvarja ozračje, v katerem je verjetneje, da se pravice *de iure* pretvarjajo v pravice *de facto*; institucionalne norme se lahko uveljavljajo v praksi in se spreminjajo tradicionalne spolne vloge v družini (prav tam). Obratno pa, kjer prevladujejo tradicionalne vrednote, žensk ne ovirajo le različna družbena pričakovanja, ampak v takšnih okoliščinah velikokrat omejujejo tudi same sebe (prav tam). Strinjamo se lahko tudi z njuno ugotovitvijo, da spremembe v kulturi same po sebi ne prinašajo sprememb v smeri doseganja enakosti spolov, so pa nujni pogoj, saj spreminjanje kulture ustvarja podlago za široko mobilizacijo ženskih gibanj in za podporo javnih politik, ki krepijo, utrjujejo in pospešujejo proces udejanjanja enakosti spolov kakor tudi spremembe na mikroravneh.

Velike razlike niso vidne le v svetovnem, ampak tudi na evropskem vrednotnem atlasu, kjer so si kulture in vrednote veliko bolj podobne. »Kultura je pomembna,« pravita Inglehart in Norris, priznavata pa tudi, da sicer ni dokončnega odgovora na vprašanje, koliko sama kultura vpliva na doseganje enakosti spolov v primerjavi z drugimi ravnmi (kot so družbeni razvoj ali pravno-institucionalne strukture v kaki družbi in medsebojni dolgoročni vplivi med temi strukturami), da pa je kultura nujni pogoj za enakost spolov,

saj postavlja temelje za mobilizacijo ženskih gibanj in s tem pospešuje proces vzpostavljanja enakosti spolov (prav tam). Vsekakor različne raziskave dokazujejo, da so kulture in tradicije izredno vztrajne, pa vendar ne nespremenljive: avtorica in avtor govorita o plimovanju, ki je zajelo področje enakosti spolov, ter ugotavljata, da zaradi drugih vplivov različnih kulturnih dediščin in strukturnih pogojev spremembe potekajo v različnih ritmih (prav tam: 10).

Še dlje gresta v razpravi o modernizacijskih procesih, kulturnih spremembah in demokraciji Inglehart in Welzel, ko razpravljata o pomenu zavrnitve stališča, da so »moški boljši politični voditelji od žensk«, in ugotavljata, da je v državah, kjer javnost zavrača to idejo, tudi veliko večji delež žensk izvoljen v parlament (2001: 276). Prepričana sta tudi, da je uveljavljenost takšnega stališča veliko močnejši napovedovalec deleža žensk v parlamentu kot pa stopnja razvoja demokracije, iz česar še sklepata, da imajo kulturne norme in vrednote celo močnejši vpliv kot demokratične institucije (prav tam).

To bo tudi izhodišče našega nadaljnjega raziskovanja. Pogledali bomo, kako so se gibala opredeljevanja javnega mnenja do enakosti spolov nasploh in enakosti spolov v politiki v obdobju od devetdesetih let naprej, in jih soočili z gibanjem deležev žensk v parlamentu ter stanje komentirali tudi v luči drugih sprememb v polju institucionalne politike, ki so bile sprejete zato, da se izenačijo možnosti žensk in moških pri vstopanju v polje politike.

Vrednote enakosti spolov v Sloveniji do leta 2004

V Sloveniji se, kar zadeva doseganje enakosti spolov, na nekaterih področjih stvari spreminjajo hitreje in učinkoviteje kot drugod po Evropi in so rezultati vidni (na primer povprečno majhne razlike v plačah žensk in moških), na drugih pa – kar smo omenili že v uvodu – precej počasneje (na primer navzočnost žensk v procesih političnega odločanja). Če Slovenijo poiščemo na svetovnem atlasu vrednot Ingleharta in Welzla,² se na dimenziji tradicionalno in sekularno–racionalno uvršča nekje na meji med katoliško in protestantsko Evropo, je nekoliko odmaknjena od držav nekdanjega komunistično–socialističnega bloka, na dimenziji materialistične in postmaterialistične vrednote pa se nekoliko manj oddalji od materialističnih vrednot preživetja oz. se približa vrednotam samorealizacije. Njen položaj se na tem atlasu vrednot (2005–2008) ni bistveno spremenil. Tudi na nekoliko bolj izostrenem evropskem vrednotnem atlasu (Halman et al., v Toš, 2012: 39) je Slovenija jasno umeščena v »neposredno bližino povprečja članic EU« (Toš, 2012).

² Gl. Svetovni kulturni zemljevid vrednot. Dostopno na <http://pagines.uab.cat/seangolden/sites/pagines.uab.cat/seangolden/files/World%20Values%20Surveys%20maps%2020110606.pdf> (23. 10. 2014).

Kaj to pomeni? Kot pojasnjuje Toš, upoštevajoč Ingleharta in Welzla, gre za umeščanje držav na osi materialistične – postmaterialistične vrednote in tradicionalne – sekularne vrednote (prav tam: 38). Pri prvi dimenziji materialističnih – postmaterialističnih vrednot gre za vrsto kazalnikov, ki govorijo o vrednotenju pogojev bivanja (odnosa do svobode, varnosti, reda, demokracije, ki med drugim vključuje za nas pomembno vprašanje o vrednotenju pomena enakosti žensk in moških). Umeščanje na drugi dimenziji pa je zasnovano na sistemizaciji velikega števila spremenljivk in kazalnikov, ki pričajo o (ne)religioznosti, odnosu do vseh vrst avtoritet, konservativnih ali libertarnih; o moralnih standardih (tu je vključeno tudi za nas pomembno vprašanje sprejemanja/zavračanja razveze zakonske zveze in umetne prekinitve nosečnosti). Obe dimenziji posredno in neposredno zajemata vprašanja, ki izražajo odnos javnosti do enakosti spolov. Za razmislek o dogajanju v Sloveniji je pomembno, da se je naša država na obeh dimenzijah močno odmaknila od nekdanjih republik skupne države Jugoslavije in se približala povprečju držav članic EU.

Preden si ogledamo odnos javnosti do enakosti spolov danes, pogledjmo razvoj, ki ga je Slovenija prehodila, ter pri tem poskušajmo odgovoriti na vprašanje, kakšne spremembe in konstante so odločilne, ko govorimo o enakosti spolov. V Sloveniji imamo po zaslugi ekipe sociologov in sociologinjinj centra za preučevanje javnega mnenja FDV bogato bazo podatkov iz raziskovanj v okviru projekta Slovensko javno mnenje (SJM). Raziskava je bila pri nas prvič izvedena že leta 1968, kmalu po ustanovitvi Centra za raziskovanje javnega mnenja leta 1966, kar je bila zasluga prve generacije sociologov z Nikom Tošem na čelu. Kasneje se je center vključil tudi v evropske in svetovne primerjalne raziskovalne projekte, ki nam še vedno omogočajo primerjalni vpogled (Toš, 1997). Tako lahko na primer že iz raziskovanj SJM leta 1975 (če se navežemo na izhodišče našega teksta, tj. na problem delitve moči med ženskami in moškimi) izvemo, da je četrtnina anketirancev in anketirank na vprašanje, kako močno so prisotne pomanjkljivosti v okolju, v katerem živijo, v zvezi z navedbo »premalo žensk je v vodstvenih organih« menila, da te pomanjkljivosti v Sloveniji ni; 44 odstotkov je menilo, da je ta pomanjkljivost prisotna, in 15 odstotkov, da je močno prisotna (Toš, 1997: 190). To pomeni, da je v Sloveniji že leta 1975, to je v začetnem letu desetletja OZN za ženske in v času, ko je bilo na primer v družbenopolitični zbor slovenske skupščine izvoljeno 26 odstotkov žensk (Vrečko Ashtalkoski in Antić Gaber, 2011: 89), več kot polovica vprašanih zaznala problem premajhne udeležbe žensk v odločanju. V isti raziskavi 58,4 odstotka vprašanih ni soglašalo s trditvijo, da naj bo ženska predvsem mati, z družbenopolitičnim delom pa naj se ukvarjajo moški, pri čemer razlik med spoloma skoraj ni bilo (le nekaj desetink odstotka). Ob tem pa je treba dodati, da je 37,4 odstotka vprašanih s to trditvijo soglašalo. Čeprav lahko domnevamo, da

so samocenzura in predpostavke o zaželenih stališčih zmanjšale odstotek takšnih odgovorov, je bil njihov delež še kljub temu precej visok.

Ker nas zanimajo spremembe in ker gre po letu 1990 za bistveno spremenjene politične in ekonomske razmere, ki so vplivale na pogoje bivanja in delovanja tako v zasebnem kot v javnem življenju, si najprej oglejmo nekoliko širše družbene okoliščine, ki lahko bodisi zavirajo bodisi spodbujajo uveljavljanje enakosti spolov od začetkov tranzicije do danes.

Za namen te analize lahko pomembne značilnosti postsocialističnega tranzicijskega obdobja strnemo v nekaj temeljnih ugotovitev. V času socializma so ženske na nekaterih področjih dosegle zavidljivo raven zaščite svojih pravic (sociala, zdravstvo, področje zaposlovanja, pravica do abortusa, dostopnost otroškega varstva ipd.), ki so med prehodom v tržno ekonomijo, ideološko-politično pluralizacijo ter ob vse bolj vidni in aktivni vlogi RKC v javnosti postale predmet ponovnih razpravljanj; okrepile so se težnje k redomestifikaciji žensk, retradicionalizaciji odnosov med spoloma in rekatolizaciji družbe (Jogan, 2001; Jogan, 2004; Jogan, 2008; Jogan, 2013). Na področju politike se je kljub velikim pričakovanjem v zvezi z dometom političnega pluralizma in vzhičenostjo nad demokracijo ocenjevalo, da so ženske pravzaprav velike poraženke »demokratizacije« slovenske družbe (prim. Jalušič, 1999); delež izvoljenih žensk je na prvih večstrankarskih volitvah, kljub nezanemarljivi udeležbi žensk v procesih demokratizacije v NVO in novonastalih strankah, močno padel (prim. Antić Gaber, 1998). Kar zadeva norme in vrednote, se zdi, da so vrednote, ki so bile prej usmerjene v kolektiv, zdaj zamenjale individualistične; vrednoto »vsi za enega – eden za vse« so zamenjale vrednote »individualne svobode« in vseh vrst izbir; aktivnega družbenopolitičnega samoupravnega človeka je zamenjal v zasebnost (in družino) usmerjen posameznik oz. posameznica (ali celo potrošnik, potrošnica), še posebej med mladimi (Ule, 2004); usmerjenost v doseganje individualnih ciljev je v 90. letih vsaj deloma vplivala tudi na slabitev kolektivne zavesti žensk in umanjkanje njihove kolektivne akcije pri pridobivanju novih pravic.

Na ozadju nakazanih političnih, ekonomskih in strukturnih sprememb so vidni tudi zamiki v vrednotnih orientacijah slovenske družbe. Maca Jogan, ena redkih slovenskih sociologinj, ki sistematično spremlja merjenja javnega mnenja s stališča enakosti spolov ter raziskuje družbene spremembe in gibanja, ki zaviralno in/ali spodbujevalno vplivajo na uveljavljanje enakosti žensk in moških tako v zasebnem kot tudi v javnem, ugotavlja, da raziskave javnega mnenja v Sloveniji (SJM) na začetku niso bile posebno občutljive za vključevanje tematike enakosti spolov (Jogan, 2004a: 265). Vendar za zadnja tri desetletja ta ugotovitev tudi po mnenju avtorice ne velja več. Nastala je namreč zajetna baza podatkov, ki med drugim priča o »stanju duha« in spreminjanju odnosa do enakosti spolov, spolnih vlog in delitve dela v družini,

zaposlovanja žensk, delitve skrbi za otroke, pa tudi do tega, kdo so boljši politični voditelji.

Upoštevajoč Bourdieuejeve ugotovitve, da je družina poleg šole in cerkve najpomembnejši dejavnik reproduciranja moške dominacije, saj se prav tu »vsiljuje zgodnja izkušnja spolne delitve dela in oblikuje zakonita predstava o tej delitvi« (2010: 99), bomo tudi mi pogledali, kako se v Sloveniji v družini utrjujejo norme, vrednote in prepričanja, ki dominacijo moških utrjujejo ali postavljajo pod vprašaj. Čeprav je družina ena tistih institucij, ki ji ljudje v Sloveniji najbolj zaupajo, kar kažejo skoraj vse raziskave javnega mnenja v Sloveniji (Toš in Vovk, 2013), pa moški in ženske vanjo investirajo različna pričakovanja. Maca Jogan ugotavlja, da se je v zvezi z družinskimi odnosi v letih 1992–2003 krepila vrednota enakosti pri obeh spolih, kar izpelje iz naslednjih ugotovitev v raziskovanjih SJM omenjenega obdobja: »prevladujoče in nedvoumno zavračanje ideologije enega skrbnika; utrjenost stališč, da je zaposlitev žensk temelj za njihovo samostojnost in neodvisnost; opazno zmanjšanje prepričanja, da je gospodinjsko delo enako izpolnjujoče kot udeležba v plačanem delu; slabitev predstave, da so dom in otroci največja ženska želja; očitno okrepljeno zavračanje možnosti, da bi ženska ostala doma, tudi ko je mati (pred)šolskih otrok; zavedanje polovice moških, da bi se morali bolj vključiti v eksistencialno nujno gospodinjsko delo« (Jogan, 2004a: 284–285). Vendar avtorica opozarja na hkratno neenakomerno dejansko obremenitev moških in žensk v družini ob enaki obremenitvi s plačanim delom kakor tudi na moralno obremenjevanje in naraščanje krivde žensk zaradi okrepljenega prepričanja, da gre njihovo zaposlovanje v škodo otrok. Zato avtorica sklene, da premiki nikakor niso enosmerni, ampak odvisni od vsakokratnih rezultatov nasprotujočih si teženj v družbi (prav tam).

Poglejmo si zdaj, kakšno je bilo stanje delitve družbene moči med spoloma v tem obdobju. V tem času se je delež žensk v državnem zboru gibal med 7,8 in 13,3 odstotka, število žensk v vladi od 0 do 3, na lokalni ravni je bilo komaj 10 do 12 odstotkov svetnic, županji še manj, in bili smo daleč od tega, da bi imeli na kateri od najvišjih ravni (v vladi, državnem zboru ali na mestu predsednika države) predsednico. Lahko bi rekli, da zgolj načelno strinjanje z enakostjo spolov nikakor ni pripomoglo k podpori ženskam na volitvah.

Tabela 1 kaže, kako so v tem času anketiranci in anketiranke ocenjevali enakost med spoloma. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je enakost spolov vrednota, ki ima v slovenskem prostoru domovinsko pravico še iz časa socializma ter da imajo moški in ženske do nje približno enako pozitiven odnos, nekoliko natančnejši pregled relativno majhnih, a pomembnih razlik med spoloma pokaže premike, ki nakazujejo, da spremembe niso enosmerne, ampak so mogoči tudi koraki nazaj. Delež tistih, ki enakost spolov

ocenjujejo zelo pozitivno (v letih 1994–2003), namreč tako pri moških kot pri ženskah vztrajno pada;³ pri moških je že v letu 1995 padel za skoraj 12 odstotnih točk, pri ženskah pa za eno odstotno točko. Ob tem se ženske pri oceni večkrat kot moški odločijo, da je zanje to »zelo pozitivna« vrednota. Pri obeh spolih se je predvsem v drugi polovici 90. let zvišal delež tistih, ki so do te vrednote neodločeni, saj se je delež tistih, ki so odgovarjali, da do te vrednote nimajo niti pozitivnega niti negativnega odnosa, v letih 1994–1998 zvišal za sedem odstotnih točk. Zviševal pa se je tudi delež tistih, ki se do enakosti spolov opredeljujejo negativno ali zelo negativno, in je bil na začetku novega tisočletja 4 do 5 odstotkov.

Tabela 1: ODNOS DO ENAKOSTI SPOLOV V SLOVENIJI (ŠJM 1994–2012, v %)

Spol	Moški						Ženske					
Leto	Zelo negativno	Negativno	Niti neg. Niti poz.	Pozitivno	Zelo pozitivno	Ne vem, b.o.	Zelo negativno	Negativno	Niti neg. Niti poz.	Pozitivno	Zelo pozitivno	Ne vem, b.o.
1994	0,2	0,9	8,9	35,3	52,1	2,6	0,5	0,9	10,1	31,4	49,6	7,4
1995	0	1,0	10,5	47,1	40,7	0,6	0	2,5	7,2	40,3	48,8	1,2
1996	0,4	2,1	13,8	49,4	33,6	0,4	0,7	2,4	14,2	41,6	40,8	0,4
1998	0,9	0,4	16,0	48,9	33,8	0	0,6	3,1	15,5	45,4	35,5	0
1999	0,4	1,6	15,4	56,7	25,9	0,4	0,6	3,7	12,1	54,9	28,8	0,6
2000	1,0	2,7	13,5	48,9	32,8	1,1	0,3	1,7	10,8	40,9	43,5	2,0
2001	1,2	3,9	12,6	49,4	31,3	1,6	1,0	2,1	14,0	46,3	33,7	3,0
2002	0,7	2,9	11,6	49,2	33,8	1,8	0,7	3,8	13,7	41,7	35,3	4,8
2003	1,8	3,4	10,9	51,0	31,7	1,2	1,9	3,2	11,5	50,8	29,2	3,0
2005	2,6	4,6	14,4	49,1	26,9	2,4	3,3	5,1	11,4	43,0	32,5	3,6
2006	1,9	2,8	13,4	51,5	28,5	1,9	1,7	3,8	10,5	47,5	33,0	2,8
2007	1,8	4,7	15,2	51,8	22,7	3,7	3,3	2,7	11,1	51,5	25,5	5,9
2009	1,7	4,1	15,0	47,0	29,8	2,4	1,5	4,2	11,1	46,1	32,4	4,7
2011	1,6	3,3	4,7	56,0	31,3	3,1	–	1,9	5,7	47,1	41,1	4,2
2012	1,7	4,0	7,8	52,5	29,6	4,4	0,7	3,9	10,6	49,5	31,4	3,9

Vir: Toš in Vovk (ur.), 2014.

Vprašanje, ki ob tem logično sledi, je: Ali in kako predstavljena stališča do enakosti spolov vplivajo na odnos do žensk v politiki? Na podlagi pregleda podatkov neposrednega odgovora na to vprašanje ne moremo dati. Lahko

³ Živi Broder, sodelavki CJMMK na FDV, se zahvaljujem za pripravo podatkov po spolu, ki sem jih uporabila za prikaz podatkov v Tabeli 1 in Tabeli 2 ter na Grafu 1.

pa o tem vplivu hipotetično sklepamo iz tega, kako so se anketiranci in anketiranke odzvale na trditev v raziskavi SJM leta 1995 o tem, da so moški boljši politični voditelji kot ženske (to je bila v tistem obdobju edina raziskava SJM, ki je vključevala to vprašanje).

Tabela 2: ODNOS PREBIVALCEV SLOVENIJE DO TRDITVE »MOŠKI SO BOLJŠI POLITIČNI VODITELJI« (SJM 1995–2011, v %)

Spol	Moški							Ženske						
Leto	Močno soglašam	Soglašam	Močno soglašam/ Soglašam	Sploh ne soglašam	Ne soglašam	Sploh ne soglašam/ Ne soglašam	Ne vem	Močno soglašam	Soglašam	Močno soglašam/ Soglašam	Sploh ne soglašam	Ne soglašam	Sploh ne soglašam/ Ne soglašam	Ne vem
1995	9,6	36,6	46,2	5,9	39,9	45,8	8,1	7,9	30	37,9	14,3	41,9	56,2	5,9
2005	6,8	24,5	31,3	13,3	49,4	62,7	6,0	7,6	18,8	26,4	23,6	44,9	68,5	5,1
2011	4,0	26,7	30,7	12,2	53,1	65,3	4,0	1,3	16,1	17,4	24,8	53,4	78,2	4,4

Vir: Toš (ur.), 2012.

Kot je razvidno tudi iz Tabele 2, so leta 1995 ženske v primerjavi z moškimi v manjši meri soglašale s trditvijo, da so moški boljši politični voditelji. To ni nič nenavadnega in se praviloma pokaže tudi v drugih državah, kot kaže Tabela 3. Tabela 2 za to leto pokaže, da je najbolj jasno izražena razlika pri odgovoru »sploh ne soglašam«, saj se s to trditvijo ne strinja le 5,9 odstotka moških in kar 14,3 odstotka žensk. Če seštejemo odgovore »ne soglašam« in »sploh ne soglašam«, se razlika med ženskami in moškimi poveča na 11 odstotnih točk (56,2 odstotka žensk ne soglaša, medtem ko je takšnih 45,8 odstotka moških). V tem kontekstu velja omeniti tudi opažanje, da se je pomembno večji delež moških kot žensk odločil za odgovor »ne vem«, kar je povsem v nasprotju z dotedanjimi ugotovitvami javnomnenjskih raziskav, v katerih so se v veliko večji meri za ta tip odgovora odločale ženske (Ferligoj, Renner, Ule, 1990), in je najbrž povezano tudi s tem, da gre sicer za vprašanje o politiki, a v navezavi na spol. Del moške populacije je bil ob tem vprašanju sredi 90. let še precej negotov, delež negotovih pa je v kasnejših merjenjih postopno upadal.

Zelo podobno ocenjevanje odnosa moških in žensk do enakosti spolov se torej ni izrazilo tudi v podobnem prepričanju, da so ženske in moški v politiki lahko enako uspešni. Zdi se, da to lahko deloma pojasnimo tudi s tem, da se moški in ženske glede ocene primernosti (uspešnosti) moških in žensk razlikujejo bolj kot pa glede splošnega odnosa do enakosti spolov:

moški v primerjavi z ženskami sebe (svoj spol) ocenjujejo kot bolj primerne. Ob dejstvih, da so v 90. letih politične stranke obvladovali moški »vratarji« (angl. *gatekeepers*); da so le v dveh levsredinskih strankah popustili zahtevam po strankarskih kvotah za volitve; da žensk ni bilo na (medijsko) izpostavljenih najvišjih političnih funkcijah; da jih ni bilo niti na pomembnih mestih v strankah; da nobene stranke (še) ni vodila ženska, je mogoče pojasniti tudi odnos moškega dela javnosti do političark in politikov (»moški so boljši politični voditelji«), saj drugih v politični realnosti preprosto ni bilo. Razmerje med splošnim opredeljevanjem »za enakost spolov« in neenakostjo spolov v politiki je tako eden od stalnih paradoksov slovenske družbe. Videti je, da moški sebe vendarle prevladujoče vidijo kot primernejše nosilce politične oblasti, kar je dolgo časa očitno uspešno vplivalo tudi na odločanje pred volilno skrinjico.

Enakost spolov v politiki in vrednotni premiki po vstopu v Evropsko unijo

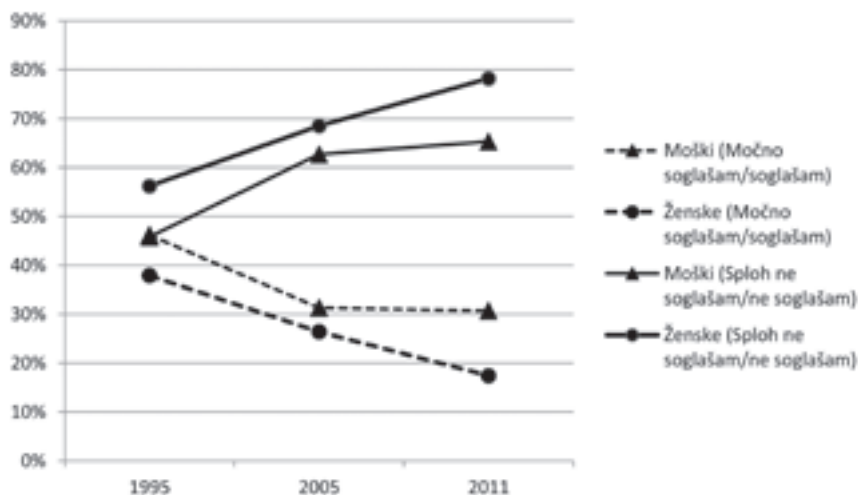
Zakaj leto 2004, leto vstopa Slovenije v Evropsko unijo (EU), sploh tematizirati kot kakršen koli mejnik? Zdi se, da je že sam proces približevanja Slovenije EU mejnik, ki ga ni mogoče spregledati, tudi ne, ko se ukvarjamo z enakostjo spolov. Še zlasti, ker je EU prav v tem obdobju naredila pomemben premik v strategijah doseganja enakosti spolov od koncepta enakih možnosti k ukrepom pozitivne akcije in integracije načela enakosti v vse politike in na vseh ravneh sprejemanja pomembnih političnih odločitev (Lombardo in Meir, 2007: 56). Ko razpravljamo o enakosti spolov v politiki v Sloveniji, pa v tem kontekstu ne moremo mimo dejstva, da je bilo v 90. letih zaradi zavedanja o problematiki nizkega deleža žensk v politiki (vsaj med političarkami nekaterih strank, predvsem ZLSD in LDS) v državnem zboru (DZ) vloženo več predlogov za spremembo zakonodaje in zakonsko uvedbo spolnih kvot za volitve, ki bi stranke zavezala, da na kandidatne liste uvrstijo določen delež vsakega od spolov. Zgovorno je tudi, da so vsi predlogi ostali brez zadostne politične podpore v DZ (Antić Gaber in Gortnar, 2004). To velja za čas vse do leta 2004, ko je bil pred volitvami v Evropski parlament (EP) sprejet zakon o volitvah v EP, ki je določal, da na kandidacijskih listah noben spol ne sme biti zastopan z manj kot 40 odstotki ter da mora biti v zgornji polovici liste⁴ (delni sistem zadrge) biti uvrščen najmanj po en kandidat oz. kandidatka vsakega od spolov. Zakon je hkrati tudi jasno določil, da so liste, ki teh določil ne upoštevajo, neveljavne. Sprejetje takšne regulative gotovo pomeni velik premik na tem področju in hkrati sprejem nekaterih standardov EU v

⁴ Delno odstopanje je mogoče v primeru, če je na kandidatni listi le en ali le trije kandidati. Gl. 15. člen Zakona o volitvah v Evropski parlament.

domači zakonodaji; spremembi ustave, ki je zagotovila ustavno varnost takšne rešitve, so sledile tudi spremembe volilne zakonodaje in uvedba spolnih kvot tudi za volitve na nacionalni in lokalni ravni.

Tabela 2 tudi pokaže, da je že leta 2005, v prvem letu po vstopu v EU in po volitvah v Evropski parlament, ko so ženske zasedle 3 od 7 poslanskih mest v EP (42,8%), v primerjavi z letom 1995 tudi za tretjino upadel delež moških, ki so soglašali in močno soglašali s trditvijo, da so moški boljši politični voditelji. In če kot naslednji mejnik vzamemo leto 2011, ko je bilo v Sloveniji prvič izvoljeno v državni zbor več kot 30 odstotkov žensk (32,2%), je v tem letu z zgornjo trditvijo soglašalo in močno soglašalo še 30,7 odstotka moških (v primerjavi s 46,2% leta 1995) in le še 17,4 odstotka žensk (37,9% leta 1995). Obenem pa se je leta 2011 pokazala tudi zgovorna razlika pri soglašanju in močnem soglašanju z zgornjo trditvijo. Leta 1995 je bila razlika med spoloma 8,3 odstotne točke, leta 2005 je padla na 4,9 odstotne točke, leta 2011 pa se je povečala na 13,3 odstotne točke, tako da je skoraj dvakrat več moških kot žensk, ki s to trditvijo močno soglašajo ali soglašajo. Povedano drugače: čeprav delež vseh, ki se s to trditvijo strinjajo, vztrajno pada (Graf 1) in se je delež pri anketirankah več kot prepolovil, pa je pri moških upadel za tretjino in se pri 30 odstotkih tudi ustalil. V tej razliki, ki jo prikazuje graf (delež žensk, ki s trditvijo, da so moški boljši politični voditelji, soglaša in močno soglaša, vztrajno pada, delež anketirank, ki odgovarjajo, da s to trditvijo ne soglašajo in močno ne soglašajo, pa vztrajno raste), morda lahko iščemo tudi razlog za to, da delež žensk na mestih političnega odločanja kljub zakonodajnim ukrepom in nekaterim pozitivnim premikom na ravni ravnanj volivk in volivcev ne narašča hitreje.

Graf 1: ODNOS PREBIVALCEV SLOVENIJE DO TRDITVE »MOŠKI SO BOLJŠI POLITIČNI VODITELJI« (SJM 1995–2011)

Ker je umeščanje v evropski prostor – primerjanje z drugimi državami, članicami EU, – med drugimi dejavniki očitno pomembno vplivalo na spremembe na domačem terenu, si pogledjmo, kje najdemo Slovenijo, ko gre za vprašanje odnosa do žensk in moških v politiki, oziroma kako je s strinjanjem s trditvijo »moški so boljši voditelji kot ženske« v primerjalni perspektivi Evropske unije. V Tabeli 3 smo povzeli podatke iz baze World Value Survey (WVS) za tiste države EU, ki se v raziskavi pojavljajo v obeh raziskovanih obdobjih (2005–2009 in 2010–2014). Podatki omogočajo vpogled tako v stališča v državah z dolgo tradicijo predstavniške demokracije kot v državah, ki beležijo prehod v predstavniške demokracije šele v obdobju po padcu berlinskega zidu.

Tabela 3: ODNOS DO TRDITVE »MOŠKI SO BOLJŠI POLITIČNI VODITELJI« V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI RAZISKANIH DRŽAV EU (WVS, v %)

Država	Obdobje											
	2005–2009						2010–2014					
	Močno soglašam/ soglašam			Sploh ne soglašam/ ne soglašam			Močno soglašam/ soglašam			Sploh ne soglašam/ ne soglašam		
	Vsi	M	Ž	Vsi	M	Ž	Vsi	M	Ž	Vsi	M	Ž
Nemčija	17,8	23,7	12,3	76,8	70,1	83,2	19,8	26,1	13,5	78,1	71,6	84,4
Nizozemska	16,2	18,9	13,8	76,5	70,8	81,9	10,6	13,8	7,9	77,3	75,1	79,6
Poljska	38,5	43,3	34,2	50,4	50,4	45,6	31,3	34,9	32,8	58,4	51,4	61,3
Romunija	49,4	58,8	41,4	40,4	34,2	45,5	41,1	47,0	35,7	49,9	45,7	53,9
Slovenija	28,7	31,3	26,5	65,8	62,7	68,5	23,0	30,7	17,4	69,8	65,3	78,2
Španija	19,7	23,3	16,4	75,6	71,4	79,5	13,7	18,1	12,7	83,4	78,5	80,7
Švedska	7,7	7,1	8,0	91,1	91,4	91,0	10,8	12,3	9,2	85,5	82,8	88,1

Vir: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>.

Iz Tabele 3 je razvidno, da pri opredeljevanju o tem, kdo so boljši politični voditelji, obstajajo pomembne razlike tako med državami kot med spoloma v isti državi, pa tudi, da se visok delež nesoglašanja lahko tudi zniža (Švedska) in da je v vseh državah delež žensk, ki s to trditvijo sploh ne soglašajo in ne soglašajo, večji (v nekaterih državah celo pomembno večji) od deleža moških. Poleg tega so deleži nestrinjanja s trditvijo, da so moški boljši politični voditelji, v državah s stabilnim višjim deležem žensk v parlamentu (Švedska, Nizozemska, Nemčija, Španija) veliko višji kot v državah, kjer so ti deleži nižji (Poljska, Romunija, Slovenija); razlika med tema skupinama držav se giblje v razponu od 20 do skoraj 50 odstotnih točk. Razlike v deležih strinjanja s to trditvijo so med državami velike, od 7,7 odstotka na

Švedskem do 49,4 odstotka v Romuniji. Videti je, da tam, kjer so deleži neso-
glašanja s trditvijo visoki in kjer ni bistvenih razlik v opredeljevanju moških
in žensk, tudi delež žensk v parlamentih višji, in obratno, kjer so ti deleži
veliko nižji in razlike med opredelitvami moških in žensk podobno nizke,
delež žensk v parlamentu ostaja nizek. V Sloveniji vidimo pri zadnjem mer-
jenju pomemben premik v opredeljevanju žensk; delež tistih, ki s trditvijo,
da so moški boljši politični voditelji, sploh ne soglaša in ne soglaša, se je
zvišal za deset odstotnih točk. Deleži moških pa so stabilnejši in delež tistih,
ki s to trditvijo soglaša ali močno soglaša, se je ustalil na približno 30-ih
odstotkih.

Sklep

V zadnjih dveh desetletjih se je v Sloveniji marsikaj spremenilo. Spremembe so vplivale tudi na razumevanje enakosti spolov v politiki. Spremenil se je politični sistem, uvedena je bila strankarska parlamentarna demokracija, ki naj bi prinesla več možnosti realizacije različnih političnih interesov njihovim nosilcem. Državno regulirano gospodarstvo je zame-
njalo tržno, kompetitivnost in tržna logika sta vnesli povsem nova razmerja
tako med posamezniki kot med skupinami, sloji in razredi. Zaupanje v poli-
tične institucije (vlado, državni zbor, politične stranke) je bilo v prvih letih
državnosti praviloma precej višje kot v zadnjih nekaj letih (prim. Toš, 2014:
288–302). Prepričanje, da se bo Slovenija ves čas razvijala in v vseh pogle-
dih napredovala, je bilo na začetku teh sprememb izredno močno. Enako
velja tudi za pričakovanje o večji »odzivnost(i) in prilagodljivost(i) demokra-
tične politike« (Malnar, 2014: 428). Kar nekaj časa smo verjeli, da je Slovenija
zgodba o uspehu. A že sredi 90. let je bilo mogoče zaznati sive lise v tej
nekritični podobi Slovenije in ena od teh je bila gotovo podprezentira-
nost žensk in nadprezentiranost moških v politiki. Tega mnogi v politiki
in zunaj nje pravzaprav sploh niso videli kot problem. Vendar pa to – ob
številnih poskusih retradicionalizacije, repatriarhalizacije in redomestifika-
cije žensk ter ob vse opaznejših procesih individualizacije, usmerjenosti v
zasebnost in potrošništvo – ne preseneča.

Večina ljudi se je v tem obdobju sicer formalno strinjala s tem, da imajo
ženske in moški enake pravice pa tudi enake možnosti delovanja v politiki,
in zato so številni menili, da je stvar individualne izbire oziroma stvar posa-
meznika in posameznice, ali se vanjo vključi ali ne. Ob tem je treba pouda-
riti, da je prav v letih 1994–1999 močno upadel (se skoraj prepолоvil) delež
tistih, ki so enakost spolov ocenjevali zelo pozitivno, tako pri moških kot
pri ženskah pa se je zvišal delež tistih, ki so bili do te vrednote neodločeni
(odgovor niti-niti). Ženske so omenjeni vrednoti vendarle pripisovale v
celoti nekoliko bolj pozitiven pomen. Obenem je najbrž dejstvo, da je bilo

v teh letih v politiki (predvsem v državnem zboru) več kot 80 odstotkov, v nekaterih obdobjih tudi več kot 90 odstotkov moških in da so imele tudi vlade praviloma po eno samo ministrico, deloma mogoče pripisati tudi temu, da so bili v javnem mnenju (z zgoraj predstavljenimi povednimi razlikami med spoloma) moški ocenjeni kot boljši politični voditelji: delež vseh, ki so se leta 1995 strinjali s to trditvijo, je bil 41,7 odstotka.

S to značilnostjo javnega mnenja je mogoče delno pojasniti tudi neuspeh predlogov za sprejem sistemskih ukrepov (kvot) v 90. letih, saj zanje ni bilo konsenza ne v splošni populaciji ne v tistem delu politike, ki je imel moč, da sprejme takšne ukrepe v državnem zboru.

V drugem desetletju samostojne države in po vstopu Slovenije v EU so se razmere nekoliko spremenile. Predvsem v zadnjih nekaj letih je prišlo do nekaterih pozitivnih premikov, tudi kar zadeva prisotnost žensk v politiki. Še leta 1995 izmerjena občutno večja naklonjenost moškim političnim voditeljem (41,7%) se je očitno rahljala in delež tistih, ki so soglašali (ali močno soglašali) s trditvijo, da so moški boljši politični voditelji, je leta 2005 (leto po uzakonitvi kvot za volitve v EP) padel na 28,6 odstotka in se leta 2011 skoraj prepolovil (22,9%). Težko bi sicer z gotovostjo trdili, ali je upad naklonjenosti moškim kot političnim voditeljem vplival na uzakonitev kvot ali pa je uzakonitev kvot pripomogla k upadu deleža tistih, ki so moške ocenjevali kot boljše politične voditelje, ter s tem k višjim odstotkom izvoljenih žensk v državni zbor. Očitno pa je, da so te spremembe časovno sovpadale in morda nakazujejo premike k rahljanju moške dominacije v politiki.

LITERATURA

- Almond Gabriel, Abraham in Sidney Verba (ur.) (1989): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London: Sage.
- Antić Gaber, Milica (1998): *Ženske v parlamentu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Antić Gaber, Milica in Maruša Gortnar (2004): »Gender quotas in Slovenia: a short analysis of failures and hopes«. *European political science*, 3 (3): 73–79.
- Antić Gaber, Milica in Irena Selišnik (2012): »Politično polje, zasebno življenje in vstopanja žensk v politiko«. *Teorija in praksa*, let. 49 (2): 396–415.
- Ballington, Julie in Azza Karam (2005): *Women in Parliament: Beyond Numbers. A Revised Edition*. Stockholm: International Idea.
- Bourdieu, Pierre (2010): *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
- Burns, Nancy, Kay Lehman Scholzman in Sidney Verby (2001): *The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- Connell, Raewyn (2009): *Gender: Short Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Ferligoj, Anuška, Tanja Renner in Mirjana Ule (1990): *Ženska, zasebno, politično ali »Ne vem, sem neodločena«*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Halman, Loek, Inge Sieben in Marga Zunder (2011): »Atlas of European Values, Trends and Traditions at the Turn of the Century, Tilburg University, European Value Study«. V Niko Toš (ur.) (2012). Vrednote v prehodu VI. Slovenija v mednarodnih primerjavah 1992–2011. Ljubljana: FDV IDV CJMMK.
- Inglehart, Ronald (2000): »Culture and democracy«. V L. E. Harrison in S. Huntington, S. (ur.). Culture matters: how values shape human progress. New York: Basic Books.
- Inglehart, Ronald in Pippa Norris (2003): Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, Ronald, Pippa Norris in Christian Welzel (2002): »Gender Equality and Democracy«. Comparative Sociology, 1: 321–345.
- Inglehart, Ronald in Christian Welzel (2005): Modernisation, Cultural Change and Democracy: The human development sequence. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jalušič, Vlasta (1999): »Women in Post-Socialist Slovenia: Socially Addapted, Politically Marginalized«. V Sabrina Ramet (ur.). Gender Politics in Western Balkans. University Park PA: Penn State Press: 109–129.
- Jogan, Maca (2001): Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Znanstvena knjižnica, 46.
- Jogan, Maca (2004): »Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe«. V Brina Malnar in Ivan Bernik (ur.). S Slovenkami in Slovenci na štiri oči. Ljubljana: FDV, IDV, CJM: 265–286.
- Jogan, Maca (2004a): »Slovenska (postmoderna) družba in spolna neenakost«. Teorija in praksa, 50 (1): 361–376.
- Jogan, Maca (2008): »Rekatolicizacija slovenske družbe«. Teorija in praksa, 45 (1–2): 28–52.
- Jogan, Maca (2013): »Družbena (ne)enakost spolov v slovenski postsocialistični zavesti«. Teorija in praksa, 41 (1/2): 5–38.
- Kantola, Johana in Judith Squires (2012): From state feminism to market feminism?. International Political Science Review, 33 (4): 382–400.
- Lombardo, Emanuela in Petra Meir (2007): »European Union Gender Policy Since Beijing: Shifting Concepts and Agendas«. V Mieke Verloo (ur.). Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe. Budimpešta, New York: Central European University Press: 51–75.
- Malnar, Brina (2014): »Politična kultura in demokratične vrednote v novih demokracijah«. V Niko Toš (ur.), Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah 1991–2011. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK: 419–433.
- Matland, E. Richard in Kathleen A. Montgomery (ur.) (2003): Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa (1996): »Legislative Recruitment«. V Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi in Pippa Norris (ur.). Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective. London: Sage: 184–215.
- Norris, Pippa in Ronald Inglehart (2000): Cultural Barriers to Women's Leadership: A Worldwide Comparison. 2000 IPSA 2000, 8/7/2000. Dostopno na: <http://>

unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan030555.pdf (9. 10. 2014).

Norris, Pippa in Ronald Inglehart (2001): »Cultural Obstacles to Equal Representation«. *Journal of Democracy*, 12: 126–140.

Norris, Pippa in Ronald Inglehart (2008): *Cracking the marble ceiling: Cultural barriers facing women leaders*. McGuire Lecturer in Comparative Politics Institute for Social Research, John F. Kennedy School of Government University of Michigan, Harvard University Ann Arbor, Cambridge. Dostopno na: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Marble%20ceiling%20professional%20format.pdf> (6. 12. 2014).

Rule, Wilma (1996): »Volilni sistemi, z njimi povezani dejavniki in možnosti za izvolitev žensk v parlament v triindvajsetih demokracijah«. V Slavko Gaber (ur.). *Volilni sistemi*. Ljubljana: Krt: 141–169.

Siaroff, Alan (2000): »Women's Representation in Legislatures and Cabinets in Industrial Democracies«. *International Political Science Review*, 21 (2): 197–215.

Squires, Judith (2009): *Spol v politični teoriji*, Ljubljana: Krtina.

Toš, Niko (ur.) (1997): *Vrednote v prehodu I*. Ljubljana: FDV, IDV, CJM.

Toš, Niko (ur.) (1999): *Vrednote v prehodu II, Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: FDV, IDV, CJM.

Toš, Niko (ur.) (2012): *Vrednote v prehodu VI. Slovenija v mednarodnih primerjavah 1992–2011*. Dunaj: Echoraum, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Toš, Niko (ur.) (2014): *Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah 1991–2011*. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.

Tremblay, Manon (2007): »Democracy, Representation, and Women: A Comparative Analysis«. *Democratization*, 14 (4): 533–553.

Ule, Mirjana (2004): »Vrednote za novo tisočletje, Spremembe življenjskih in vrednotnih orientacij mladih«. *Teorija in praksa*, 41 (1/2): 352–360.

Verloo, Mieke (ur.) (2007): *Multiple Meanings of Gender Equality, A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budimpešta, New York: Central European University Press.

Vrečko Ashtalkoski, Lea in Milica Antić Gaber (2011): »Mesto in položaj žensk v slovenskih skupščinah in vladah«. V Milica Antić Gaber (ur.). *Ženske na robovih politike*. Ljubljana: Sophia: 83–103.

Walby, Sylvia (2005): »Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice«. *Social Politics*, 12 (3): 321–343.

Wollstonecraft, Mary (1992): *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krtina.

VIRI

Evropski indeks enakosti spolov. Dostopno na <http://eige.europa.eu/sites/default/files/Gender-Equality-Index-Report.pdf> (20. 10. 2014).

Svetovna raziskava vrednot. Dostopno na <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp> (22. 10. 2014).

Svetovni kulturni zemljevid vrednot. Dostopno na <http://pagines.uab.cat/seangolden/sites/pagines.uab.cat/seangolden/files/World%20Values%20Surveys%20maps%2020110606.pdf> (23. 10. 2014).

Toš, Niko in Tina Vovk (ur.) (2014): Slovensko javno mnenje 2013. SJM 2013/3: Pregled in primerjava rezultatov. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno na http://www.cjm.si/ul/2013C/SUM_2013_13_M.pdf (20. 10. 2014).